

ԿՐԹՆԱ - ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆՁԻ ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ԱՆՈՐ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ՀԱՒԱՏՔԻ ՎՐԱՅ

(ԹԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ՏՕՆԻՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը հաստատուեցաւ առաջին դարուն, Թադէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներու ձեռամբ: Ասոնք երբ Հայաստան եկան, իրենց ձեռքը գրուած Աւետարան չունէին, Քրիստոնէութեան մասին իրենց պատգամները բերանացի հաղորդեցին հայ ժողովուրդին: Ուրովհետեւ տակաւին Նոր Կտակարանին գիրքերը գրուած ու չընթերցուած գրուած չէին այն ատեն: Պօղոս Առաքեալ նմանապէս երբ Յունա-Հռովմէական ծանօթ երկրներու մէջ հեթանոս ցեղերուն Քրիստոնէութիւնը ծանօթացուց, ձեռքին մէջ գրուած Աւետարան մը չունէր, այլ իր պատգամները բերանացի կը հաղորդէր անոնց, ունենալով իր քով միայն Հին Կտակարանէն մագաղաթի վրայ գրուած կարգ մը մասեր:

Երբ Յ. Տ. 301 թուականին, Լուսաւորչի և Տրդատ Թագաւորի ձեռամբ Քրիստոնէութիւնը հայ ժողովուրդին պետական կրօնքը դարձաւ, այս ատենները յունարէն և ասորերէն լեզուով Աւետարաններ չընթերցուած մէջ էին հրապարակի վրայ: Սա-

հայութեան: Եթէ նախորդ դարերու հայութեան նշանաբանը հայը քրիստոնեայ դարձնելն էր, Ե. դարուն այդ նշանաբանը վերածուել էր քրիստոնէութիւնը հայացնելու շարժումին: Անկախութեան կորուստը միշտ կ'աւելցնէ հայրենասիրական զգացումը, ինքզինքին պատկանելու փառասիրական պատասխանատուութիւնը:

Հայ տառերու գիւտը արդիւնք է օտար այդ գիմարութեան:

Ե. Վ. Տ.

(Շարունակելի)

կայն Լուսաւորչի հեթանոսական կրօնքին հետքերը ջնջելու և Քրիստոնէութիւնը Հայաստանի մէջ տարածելու համար այնքան ժամանակ վատնեց, որ Ս. Գիրքը հայերէնի թարգմանելու պատահութիւն չունեցաւ: Եթէ պատահութիւն ունենար, կրնար յունարէն գիրերով հայերէնի վերածել, բայց ասիկա հսկայ և տաժանելի գործ մըն էր:

Իրմէ յետոյ, չորրորդ դարուն մէջ, Ս. Գիրքը Հայ Եկեղեցիներուն մէջ կը կարդացուէր, Հայաստանի Պարսկական մասին մէջ ասորերէն լեզուով, իսկ Յունական բաժնին մէջ՝ յունարէնով: Եկեղեցիին մէջ թարգմանի պաշտօն վարող հայ վերծանողներ, և կամ ուղղակի քարոզիչ-եկեղեցականներ, կարդացուած մասը հայերէնի թարգմանելով ունկնդիր հասարակութեան կը բացատրէին ու կը մեկնաբանէին անոնց հասկցած բարբառով: Ասիկա ինքնին շատ զգուշորէն գործ մըն էր: Մեսրոպ, իրրեւ հայ աւետարանիչ, իր անձնական փորձառութեամբը տեսաւ որ ասիկա բռնազբօսիկ միջոց մըն էր Հայաստանի մէջ Քրիստոնէութիւնը հաստատելու համար: Եւ ուստի իրեն նուիրական պարտականութիւն համարեց հայ լեզուի սեպհական գիրեր հնարել, որպէսզի Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուի:

Մեսրոպի անխոնջ աշխատութեան իրրեւ արդիւնք, Յ. Տ. 404ին, երբ հայերէն գիրեր հնարուեցան, իր առաջին գործը եղաւ: օրուան Սահակ Պարթև կաթողիկոսի գործակցութեամբ և Վոսմաշապուհ Թագաւորի աջակցութեամբ, ամէն տեղ դպրոցներ հիմնել, եւ միւս կողմէն Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանեց: Այս ատենները Ս. Գիրքը ասորերէն լեզուի արդէն թարգմանուած էր, Հին Ուխտը երբայերէն բնագրէ,

իսկ նոր Ուխտը յունարէն բնագրի վրայէն, և կը կոչուէր Բեօթրօ: Սոյն թարգմանութենէն այժմ ունինք 250-է աւելի ընդօրինակութիւններ, որոնցմէ երկուքը Ե. դարէն Միացած են և մեծ արժէք կը ներկայեն, և հիմա կը պահուին Անգլիոյ Բրիտանական թանգարանին մէջ:

Մեր հայերէն թարգմանութեան առաջին փորձը այս ասորերէն Բեօթրօ կոչուած թարգմանութեան վրայէն եղաւ, և ամենէն առաջ թարգմանեցին Առականց գիրքը, և ապա Ս. Գիրքէն Եկեղեցիի մէջ կարդացուած մասերը: Բայց ասորերէնէ եղած այս թարգմանութիւնը գոհացուցիչ չեղաւ: Յետոյ Սահակ և Մեսրոպ և իրենց հասցուցած աշակերտները, աչքի առջև ունենալով այս նախնական թարգմանութիւնը, Հին Ուխտը յունարէն եօթնասանից կոչուած թարգմանութենէն, իսկ նոր Ուխտը՝ ուղղակի յունարէն նոր թարգմանութիւն մը յառաջ բերին:

Այս ատենները Բիւզանդիոնի մէջ յունարէն լեզուով բարձրագոյն ուսման հետեւող հայ երիտասարդներ, երբ իրենց ուսումը աւարտած ըլլալով Հայաստան կը վերադառնային, իրենց հետ բերին յունարէն Աստուածաշունչէն մի քանի ընտիր օրինակներ: Սահակ և Մեսրոպ այս հելլենագէտ հայ մտաւորականներու աջակցութեամբ, Բիւզանդիոնէն բերուած Աստուածաշունչին հետ իրենց թարգմանածը բաղդատելով սրբագրեցին: Եւ ամենէն վերջը, Սահակ, իբրեւ օրուան կաթողիկոս, իր վերջին սրբագրութիւնն ընելով լրացուց 434ին Աստուածաշունչի թարգմանութիւնը, եւ յանձնարարեց ժողովուրդին պաշտօնապէս Հայ Եկեղեցիներուն մէջ անոր ընթերցումը:

Ահա՛ այսպէս Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանուեցաւ Ե. դարու առաջին մասին մէջ: Ղպտիկներն թարգմանուած էր արդէն ասկէ դար մը առաջ, եթովպական լեզուի և վրացերէնի թարգմանուեցաւ Զ. դարու մէջ, արաբերէնի Ը. դարու մէջ, սլաւական լեզուներու և ռուսերէնի Թ. դարու մէջ, ֆրանսերէնի ԺԴ. դարու մէջ, անգլիերէնի ԺԴ. դարու մէջ, գերմաներէնի ԺԶ. դարու մէջ: Եւ անկէ յետոյ, երբ տպագրութիւնը հնարուեցաւ, աւելի շատ լեզուներու թարգմանուեցաւ և հրատարակուեցաւ ու տարածուեցաւ Ս. Գիրքը

աշխարհի զանազան երկիրներու մէջ: Իսկ ԺԹ. դարու մէջ 400-է աւելի լեզուներու թարգմանուեցաւ, և այժմ ամէն ազգ ու ամէն ցեղ կարող է կարդալ և հասկնալ Աստուածաշունչը Մատեանը ուղղակի իր մայրենի բարբառով:

Մեր թարգմանիչները, հայ գիրերու գիւտէն ետք, 404-էն մինչև 434, երեսուն տարի ժամանակ տուին Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանելու համար: Հերոնիմոս Դ. դարու մէջ Ս. Գիրքը լատիներէնի թարգմանելու համար 20 տարի ժամանակ վատնեց: Իրմէ առաջ թէև Բ. դարու մէջ տեղի ունեցած լատիներէն թարգմանութիւն մը կար, բայց շատ խեղճ էր, զոր Հերոնիմոս ստիպուեցաւ հիմնովին սրբազրել և նոր թարգմանութիւն մը յառաջ բերել: Սրբագրութիւնը կատարեց Հին Ուխտի երբայերէն ու նոր Ուխտի յունարէն բնագրի վրայէն: Եւ իր այս թարգմանածը այժմ Վուլկաթա անունով ծանօթ, Պապական Եկեղեցւոյ պաշտօնական Ս. Գիրքն է: Եւրոպական շատ մը լեզուներու թարգմանութիւնները այս լատիներէն Վուլկաթայի վրայէն եղած են: Ծան Ուիլքիֆ, ԺԴ. դարու մէջ, Ս. Գիրքը անգլիերէնի թարգմանելու համար մեր թարգմանիչներէն աւելի պակաս ժամանակ վատնեց, որովհետեւ իր ձեռքին տակ ունէր թարգմանուած նախնական մասնակի կտորներ: Իսկ Մարտինոս Լուտեր, Ս. Գիրքը գերմաներէնի թարգմանելու համար զործի սկսաւ 1522ին և աւարտեց զայն 1545ին, 23 տարի ժամանակ տալով:

Ինչպէս Ս. Գրոց օտար թարգմանիչները, նոյնպէս մեր հայ թարգմանիչներ՝ որպէս հաւատքի ու տեսիլքի տէր մարդիկ, պարզապէս կրօնական շարժառիթէ մղուած Ս. Գիրքը թարգմանեցին, համբերութեամբ և երկար տարիներու մեծամեծ գոհողութիւններով, որպէսզի հասարակ ժողովուրդը կարգայ զայն իր հասկցած լեզուով և օգտուի անոր հոգեպարար պատգամներէն:

Ասիկա իսկապէս թանկագին ու մեծ ծառայութիւն մըն է, զոր մեզի մատուցին Սահակ-Մեսրոպ և այլ թարգմանիչներ, որոնց յիշատակը կը տօնենք ամէն տարի տարբեր առիթներով (*):

(*) Թարգմանչաց տօնը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ

Հինգերորդ դարու մէջ հայ թարգմանիչներ Աստուածաշունչը հայերէնի թարգմանելով չգոհացան, հապա նաև հայերէնի վերածեցին եկեղեցական հայերու կարեւոր դործերը: Ըստ Օրմանեանի, հայերէնի թարգմանեցին Յովհան Ոսկեբերանի, Եփրեմ Ասորիի, Բարսեղ Կեսարացիի, Գր. Սեբեդեայի, Գր. Աստուածաբանի, Գր. Նիւսացիի, Սուրբ Գրիգոր Նիսեացիի, Աթանաս Աղեքսանդրացիի, Կիւրեղ Երուսաղէմացիի, Եպիփան Կիպրացիի և ուրիշ մեծ հեղինակներու գործերը: Յոյն փիլիսոփաներէն Պլատոնի, Արիստոտէլի, Փիլոնի, Պորփիրիի իմաստասիրական գործերը, և Եւսեբիոս Կեսարացիի պատմութիւնն ու Քրոնիկոնը հայացուցին մեծամեծ զուգուցութիւններով:

Այս գիրքերէն ոմանց քնազիրը այժմ կորսուած է, բայց թարգմանութիւնը հայերէն լեզուի մէջ պահուած կը մնայ, չնորհիւ թարգմանիչներու մեզի ըրած այս ծառայութեան:

Մեր Աստուածաշունչի հայերէն թարգմանութիւնը մեծապէս գնահատուեցաւ օտարներէն: Հօլանտացի հեղինակ, Լա Գուշ, մեր թարգմանութիւնը «Թագունի քաղմանութեան» կը կոչէ, նկատի առնելով անոր բառերուն ճշտութիւնը, ոճին վսեմութիւնը և լեզուին ճկունութիւնն ու զեղեցկութիւնը:

Ներկայիս մեր ձեռքը հասած հայերէն Աստուածաշունչի ամենահին ձեռագիրները ԺԲ. դարու թուականը կը կրեն: Իսկ ամենահին ձեռագիր հայերէն Աւետարանը կը կրէ 887 թուականը, որ կը գտնուի Մոսկւլայի մէջ: Երկրորդը՝ որ կը կրէ 902 թուականը կը գտնուի այժմ ի Վիեննա: Երրորդ ամենահին ձեռագիր Աւետարանը՝ որ ընդօրինակուած է 989 թուականին, կը պահուի այժմ Էջմիածնայ Մատենադարանին մէջ:

Հայերէն Աստուածաշունչի առաջին տպագրութիւնը եղած է 1666ին, Հոլանտայի Ամսթերտամ քաղաքին մէջ, Էջմիած-

նի հաշուոյն, Երեւանցի Ոսկան վարդապետի հսկողութեան ներքեւ: Աստուածաշունչի երկրորդ հայերէն տպագրութիւնը եղած է Կ. Պոլսոյ մէջ 1705ին: Երրորդը ի Վենետիկ 1733ին, Մխիթար Աբրալի ձեռամբ: Իսկ աշխարհաբար արեւելեան և արեւմտեան լեզուներով հայերէն, ինչպէս նաև հայատառ տաճկերէն Աստուածաշունչը, և հայերէն տառերով Քիւրտերէն լեզուով չորս աւետարանները հրատարակուած են ԺԺ. դարու մէջ ամերիկեան միսիոնարներու ձեռամբ:

Ի՞նչ եղաւ Աստուածաշունչին հայերէն թարգմանութեան ազդեցութիւնը հայ հաւատքին վրայ:

1. — Նախ՝ անիկա Հայ եկեղեցւոյ վրայէն մեկդի վտարեց որոշ չափով օտար ազդեցութիւնը: Այս առնչութիւնը Պապական եկեղեցին դեռ նոր զօրանալու վրայ էր և Հայ եկեղեցւոյ վրայ մօտէն տիրապետելու ի վիճակի չէր, բայց Հայ եկեղեցին, յոյն և ասորի, իր երկու զօրաւոր զրացի եկեղեցիներուն ճնշման ներքեւ կը գտնուէր: Հայ ժողովուրդը սեպհական գիր և իր լեզուով սեպհական Աստուածաշունչ չունենալուն համար՝ եկեղեցւոյ մէջ ընթերցումը ասորերէն և յունարէն լեզուներով կը կատարուէր, ուստի այս եկեղեցիներուն ենթակայ էր միշտ: Նամանականոք եկեղեցիներ տակաւին իրարմէ զատուած չէին, ինչպէս հայ կղեր մը օտար եկեղեցւոյ մէջ, նոյնպէս օտար կղերներ ալ Հայ եկեղեցիներուն մէջ կրնային պաշտօններ վարել, ասիկա օտար ազդեցութիւնը աւելի ևս կը զօրացնէր եկեղեցիներէն ներս:

Բարեբախտաբար սակայն Ս. Գիրքը հայերէնի թարգմանութիւնով և հայ ժողովուրդին մէջ ազգային, գրական, կրթական ու կրօնական նոր շարժում ստեղծուելով, ամէն բան օտարէն ակնկալելու զաւաճումը օր ըստ օրէ տկարացաւ մեր մէջ, և ասիկա ապագային համար ալ, իր անկասկածելի պահելու տեսակէտէն, Հայ եկեղեցիին համար մեծ բարիք մը եղաւ իսկապէս:

2. — Ս. Գրոց քաղմանութիւնը դիւրացուց անոր ընթերցումը ժողովուրդի տարբեր խաւերուն մէջ: Հայ ժողովուրդը Աստուածաշունչը իր լեզուով կարդալով սկսաւ մօտէն հետաքրքրուիլ անոր խտէրներով

տարին երկու անգամ տեղի կ'ունենայ, առաջինը՝ ամառուան սկիզբը, իսկ երկրորդը՝ Հոկտեմբեր ամսուն մէջ, Առաջինին մէջ Սահակ և Մեսրոպի յիշատակը կը տօնուի առանձին, իսկ երկրորդին մէջ՝ ընդհանուր թարգմանչաց հետ միասին:

և տոգորուիլ անոր վեհ ներշնչումներով։ Թարգմանիչներուն ալ փախաքը այս էր արդէն։ Ա. Գրոց ընթերցումը հայ ժողովուրդին մէջ տարածուելով, առիթն անդին, տակաւին լեռնային շրջանակներու մէջ պահուած հեթանոսական հետքերը ջնջուեցան և Քրիստոնէութեան լոյսը ողողեց հայոց աշխարհը։ Ահա՛ այսպէս հայ ժողովուրդին մէջ կրօնական վերածնունդ մը տեղի ունեցաւ և մանաւանդ Մեսրոպի ջանքերով աւետարանական նոր շարժում մը ծաւալում գտաւ ամէն տեղ։

Պատմաբան Ղազար Փարպեցին, յառաջ եկած այս արդիւնքը նկարագրելու ատեն Նսայիի հետեւեալ խօսքը փոխ առնելով կ'ըսէ, «Ամբողջ երկիրը, Աստուծոյ խօսքով այնքան մը լեցուած էր, որքան ծովը ջուրով»։ Փարպեցիին այս արտայայտութիւնը ցոյց կուտայ թէ հինգերորդ դարուն մէջ Թարգմանիչներու յառաջ բերած կրօնական արթնութիւնը Քրիստոնէութեան ի նպաստ տուած է այնքան մեծամեծ արդիւնքներ՝ զորս անտեսել և ուրանալ անկարելի է։

Ասոր ցայտուն ապացոյցը քիչ յետոյ, Վարդանանց պատերազմի ժամանակ ի յայտ եկաւ ինքնաբերաբար Աւարայրի դաշտին վրայ, Տղմուտ գետին եզերքը։ Եթէ չուենայինք Սահակն ու Մեսրոպը և Թարգմանիչները, անտարակոյս պիտի չուենայինք նաև Ղեւոնդ Երէցը, Յովսէփ Հոգոցմեցի կաթողիկոսը, Վարդանն ու Վարդանանց պատերազմին բարոյական փալուռն յաջողութիւնը։

3. — Ա. Գրոց հայերէն քարգմանութիւնը Հայացուց Քրիստոնէական կրօնը։ Հայութիւնը արդէն քրիստոնէացած էր, բայց ասիկա պատճառ եղաւ որ Քրիստոնէութիւնը հայացաւ և հայուն ազգային ու պաշտելի կրօնքը դարձաւ։ Առաջ Աստուածաշունչ Մատեանը Հայ Եկեղեցւոյ մէջ կարգացուած ատեն Աստուած հայ ժողովուրդին ասորերէն և կամ յունարէն լեզուով կը խօսէր, բայց երբ այն հայերէնի թարգմանուեցաւ, Աստուած սկսաւ հայ ժողովուրդին հայերէն լեզուով խօսիլ։ Ասիկա՛ մեր նախահայրերը Աստուծոյ աւելի մօտեցուց և Քրիստոնէական կրօնքը իրենց համար միս ու ոսկոր դարձուց։

Առաջին դարու մէջ Թագէոս և Բար-

թողիմէոս Առաքեալներ երբ Հայաստան եկան, Քրիստոնէական կրօնի շէնքին միայն հիմնաքարերը դրին։ Երեք դար յետոյ, Լուսաւորիչ անոր պատերը բարձրացուց, իսկ անկէ դար մը վերջը Սահակ և Մեսրոպ այդ շէնքին գմբէթը աւարտեցին, և որով շէնքը լմնցաւ, անշարժ ու հաստատուն ձև մը առաւ։

Եթէ Քրիստոնէութիւնը ծառի մը նման ցընենք, ասոր տունկը Պաղեստինէն Հայաստան բերողներն եղան Թագէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներ, Հայաստանի հողին վրայ գայն հաստատողն եղաւ Լուսաւորիչ։ Իսկ աճեցնողներն ու մեծցնողներն եղան Սահակ, Մեսրոպ և իրենց գործակիցները, որոնք Թարգմանիչ անունով ծառի տնի մեղի Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ։ Ահա՛ այսպէս, ասոնց բողոքին հաւաքական ջանքերով այս ծառը այնքան մեծցաւ, և ամէն կողմ ճիւղեր արձակեց որ՝ անոր ճիւղերուն հովանիին ներքեւ, հեթանոսական կրօնի տգիտութեան թանձր խաւարի և նախապաշարումներու ծանր բեռան տակ ընկճուած մեր նախահայրերը հանդէպան և իրենց նեղութեան օրերուն ապաստան գտան։

Այլ բառերով, Թագէոս և Բարթողիմէոս Առաքեալներ հայուն միտքը, Լուսաւորիչ հայուն սիրտը, իսկ Սահակ ու Մեսրոպ հայուն հոգիին լուսաւորեցին, և որով Հայաստան աշխարհի մէջ Պաղեստինէն եկած նոր ու լուսատու կրօնքին ջահակիրները հանդիսացան։

4. — Աստուածաւունչ Մատեանին հայերէն լեզուի քարգմանութիւնը Հայաստանի մէջ հայ քրիստոնէական նոր քաղաքակրթութեան շնորհիւ է որ հայը պահեց իր Եկեղեցին, և Եկեղեցին պահելով՝ պահեց նաև իր ազգութիւնը, Քրիստոնէական կրօնի բարձր ներշնչումներուն ներքեւ, որպէս գաղափարապաշտ, հաւատքի փոյտեան, և Արեւելքի մէջ բնակող քաղաքակրթիչ ազգ մը։

Օրմանեան մեր մէջ մեծ հեղինակ մըն է, այս մասին արտայայտուելով կ'ըսէ, «Այսօր եթէ հայ կայ աշխարհի մէջ, աւելի քան Հայկայ արիւնը, Սահակ և Մեսրոպի միտքն է անոր կեանք տուողը, և այդ մեծ բարիքն ալ Եկեղեցւոյ ծոցէն ծնաւ»...։

«Եկեղեցին էր՝ որ հովանաւորեց այս գործը, եկեղեցականներն էին որ նուիրուեցան ազգաշէն մեծ գործին»... «Տասնըհինգ դարերու մարտիրոսական նեղութիւններէն ետքը, եթէ այսօր տակաւին հայ կայ, և հայութիւն կայ, եթէ մտաւորական կենաց յաջողակ և քաղաքական կենաց ընդունակ սերունդ մը, ազգ մը, ընդհանուր աշխարհի զարմանքը կը գրաւէ, զայն պէտք է Սահակի և Մեսրոպի անմահական գործին արդիւնքը ճանչնալ և խոստովանիլ»:

Իսկ Եւրոպացի հեղինակ մը՝ Նէյմըն կ'արտայայտուի այսպէս, «Պատմութեան ընթացքին ամբողջ Ասիան ցնցող քաղաքական փոթորիկներու մէջէն անցնելով, եթէ հայերը կրցին տակաւին իրենց գոյութիւնը պահել, ատրկա չէր ուրիշ բան եթէ արդիւնքը Այբ ու Բենի գիւտին», որը մեծապէս դիւրացուց Թարգմանիչներու գործը, տալու համար հայուն ազգային անկախ գրականութիւն, սեպհական Աստուածաշունչ, ուրոյն քաղաքակրթութիւն և առանձին հայ բրիտանական կազմակերպութիւն:

×

Ահաւասիկ այս իսկ պատճառաւ, Թարգմանիչներ այսօր կը վայելեն իրաւամբ հայ ժողովուրդին խորին երախտագիտութիւնն ու սրտադին յարգանքը:

Թարգմանչաց տօնակատարութիւնը այժմ մեր վրայ նուիրական պարտականութիւն մը կը դնէ սիրել հայ գիրն ու գրականութիւնը, քաջալերել հայ դպրոցը, խրախուսել հայ լեզուն, դուրգուրալ Հայ Եկեղեցւոյ ժառանգութիւններուն ու դարաւոր արժէքներուն վրայ, և տարածել Աստուածաշունչ Մատենանին ընթերցումը հայ ժողովուրդի տարբեր խաւերուն մէջ:

Ասիկա ընելով է որ գնահատած կ'ըլլանք մեր Թարգմանիչներուն կատարած հսկայ աշխատանքը և մեզի մատուցած թանկագին ու անմոռանալի ծառայութիւնը:

Յարգա՛նք իրենց անմահ յիշատակին:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Ֆրէշօ, Գալէֆ.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Տ Ա Թ Ե Ի

ՏԵՂԱԳՐԱԿԱՆ. — Սիւնեաց նահանգի Ծղուկ գաւառին արեւելեան հարաւային կողմը կը գտնուի Տաթեւի մեծահռչակ վանքը, համանուն գիւղէն մէկ հազարամետր գէպի հարաւ: Կը կոչուի նաեւ Ս. Ստաթեւի վանք: Ունէր երեք եկեղեցիներ, նուիրուած Ս. Աստուածածնի, Ս. Առաքելոց, և Ս. Գր. Լուսաւորչի, որոնցմէ միայն առաջինը մնացած է կանգուն, 1931ի ահռելի երկրաշարժէն յետոյ: — Արտակ եպս. Սմբատեան, Համառօտ Պատմ. Տաթեւի վանքի, Տաթեւ Տարեցոյց, 1930, էջ 276-351: Մ. Մագ. Արք. Տէր Մովսէսեան, Հայկ. Երեք Մեծ վանքեր, 1938, էջ 4-72:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Տաթեւի վանքին մասին պատմական տեղեկութիւնները կը սկսին Թ. դարէն և առաջնորդական դաւազանը կը շարունակուի մինչև մեր օրերը: Ստորե կը ներկայացնենք Տաթեւի առաջնորդներուն ցանկը և անոնց օրով պատահած կարեւոր եղելութիւնները մինչև ԺԹ. դարու կէսը: Տաթեւ նստող այդ առաջնորդները Սիւնեաց նահանգին եպիսկոպոսներն էին միանգամայն:

1. — Իսաւր Եպիսկոպոս, 836-53. — Փիլիպպոս իշխանէն կը գնէ ընդարձակ հող մը (839) և վանքի միաբանները կը սկսին հողագործութեամբ զբաղիլ: Հինգ տարի յետոյ Փիլիպպոս իշխանը միաբան կը զրուի և իր սեպհական Տաթեւ գիւղը կը նուիրէ վանքին (Օրբ. Ա. 251): Իր օրինակին հետեւելով Հրահատ իշխանն ալ կը նուիրէ նորաշինիկ գիւղը (Օրբ. Ա. 253): Փիլիպպոս իշխանը շինել կուտայ նաեւ փոքրիկ եկեղեցի մը Ս. Գր. Լուսաւորչի անունով (848):

2. — Յովհաննէս Ա. Եպիսկոպոս, 853-63. — Տաթեւ, 1930, էջ 345:

3. — Սողոմոն Եպիսկոպոս, 863-80. — Շինել կուտայ զոհարազարդ ոսկեղէն խաչ մը (Օրբ. Ա. 260): Բուպիգուխ իշ-